
Nemzeti, regionális és globális mozzanatok Anderle Ádám hispán kutatásaiban (meg némely személyes emlékek)*

Az én koromban már furcsán hangzik, ha azt mondom: ifjabb pályatársaimmal együtt én is úgy éreztem, hogy elárvultam, amikor *Anderle* tanár úr itt hagyott bennünket. Olyasfajta érzés fogott el, amelyet – mint *Szajbély Mihály* kolléga említett megragadó búcsúztatójában – *Wittman Tibor* halálakor éreztek kollégái és tanítványai. Akkor ezt a nehéz helyzetet kemény munkával elsősorban Ádám hidalta át, s valamennyien tudjuk, nem akárhogyan. Hosszabb ideje a hazai hispanista kutatások megannyi szála futott össze a kezében, és az általa vezetett műhelyek tevékenységében. Ha nem akarjuk, hogy ezek a szálak megszakadjanak vagy összekuszálódjanak, az általa, valamint elődei és munkatársai által fölhúzott épület meginogjon, nagyon alaposan neki kell gyürkőzni a tennivalók rendszerezésének. Ezt a munkát ő maga, halála előtt már – páratlan lelkierejével – meg is kezdte.

Ennél is fontosabb azonban, hogy végiggondoljuk, melyek azok az alapvető elvek, amelyek munkásságán végigvonultak, elősegítve a nagyon széles spektrumú kutatások és képzés sikeres előrehaladását, és amelyek mellett helyes kitartanunk, a változó körülmények támasztotta új követelmények közepette is. Fő irányát tekintve pályája földrajzilag és tematikailag is a mind szélesebb térségek és szintézisek felé haladt, időnként lekanyarodva egy-egy, érdeklődését lekötő lokális problémaköteghöz. Ez is wittmani örökség: 1998-ban, amikor a nagy elődre emlékeztünk, nem véletlenül viselte az emlékkötet az *Erdély–Európa–Latin-Amerika* címet. A spanyol kollégák néha azon is csodálkoznak, hogy akár a polgárháború, akár a demokratikus átmenet témáját járjuk körül egy-egy konferencián, milyen messzire nyúlunk vissza, olykor pedig előre az időben, a hosszú történelmi folyamatok és hatások láncán.

Kettőnk személyi kapcsolatainak a gyökerei már-már „történelmi” mélységben kereshetők. Nagyon régen, valamikor az 1970-es évek elején

* Hozzászólás a Szegedi Tudományegyetem Hispán Tanulmányok Tanszéke által 2017. február 24-én, Anderle Ádám emlékére rendezett tudományos ülésen.

budapesti tanszékemre kért kutatási kiküldetést egy harminc év körüli fiatalember. A nevét már jól ismertem, miután olvastam publikációit, köztük kiváló egyetemi doktori disszertációját, amely a spanyol abszolutizmus kezelését vizsgálta a magyar történelmi irodalomban. Tudtam, hogy Wittman Tibornak, a hispán világ akkor nemrégiben elhunyt vezető történész-kutatójának a tanítványa volt. Témáink érintkezése folytán személyesen is többször találkoztunk. Amikor megbeszéltük a kutatási programját, már az első mondatok után meggyőződtem róla, hogy kapcsolatunk nem tanár-tanítvány típusú lesz, hanem egyenrangú szakemberek közti együttműködés. Mivel tanszékünk nagy súllyal tanulmányozta a világot, benne a spanyol ajkú országok munkásmozgalmának történetét, és ez latin-amerikai viszonylatban őt is foglalkoztatta, mellesleg föl hívtam a figyelmemet egy ritka, érdeklődésére számot tartható, a könyvtárunkban hozzáférhető forráscsoportra, a nemzetközi kommunista mozgalom „Tartós békéért, népi demokráciáért” című, 1947 és 1956 között működött folyóiratának teljes gyűjteményére, amelyben ennek a szférának számos politikusa és ideológusa közölt cikkeket. Ádám, mert természetesen róla van szó, elmosolyodott, és közölte, hogy olvasta mind a 49 közleményt, amely a lap hasábjain tárgykörünkbe sorolható.

Miért idézem föl ezt a mondhatni magánjellegű emléket? Mert két dolog tükrözött. Az egyik, hogy érdeklődése időben és térben igen nagy témakört ölel föl. A másik, hogy amihez hozzákezd, azt igyekszik teljességében megragadni. Maximálisan kihasználta a korszak lassan megnyíló lehetőségeit a külföldi kutatásra. A kubai kisablak megnyitása után hosszabb időre szétnézett Peruban, amelynek újkori történetét idővel végigzongorázta, a XVI–XVIII. századi indián harcoktól Juan Velasco Alvarado katonai vezérlésű 1960-as évekbeli progresszív társadalompolitikai kísérletéig. Külön figyelmet szentelt az ottani pártrendszer két világháború közötti történetének, amely tagoltabb és érdekesebb volt sok más országénál. Ő hívta föl a figyelmet José Carlos Mariátegui munkásságára; tette ismertté híres kötetét, a *Siete ensayos*-t, amely hét tanulmányban elemezte Peru akkori társadalmát, és amelynek az alapos ismerete bármely stratégiai tervezés legfőbb, nélkülözhetetlen feltétele volt.

Ami a külföldi kutatásokat illeti, a mai ösztöndíjasok nehezen tudják elképzelni, mivel járt ez. Amikor ez a lehetőség megnyílt, az államközi egyezmények keretében fizetett ösztöndíj elég szerény volt, a fogadó fél fizette, itthon pedig még nem volt lehetséges a szabad valutavásárlás, amellyel rásegíthettünk volna. Egy alkalommal majdnem egyszerre kaptunk többhónapos kutatóutat. Amikor visszaértem, másnap csöngött a telefonom. Ádám

volt az. – Hogyhogy itthon vagy? – kérdeztem –, ha jól emlékszem, két hét múlva kellett volna hazaérkezned. – „Jól emlékszel – mondta –, de nem bírtam tovább. Tíz kilót fogytam...”

Többynyelvűsége révén fokozatosan megnyílt előtte a külföldi publikáció lehetősége is, megjelent és tartósan ottmaradt a nemzetközi hispanizmus térképén. Megkapta a *Casa de las Américas* díját. Bekapcsolódott a latin-amerikanisták nemzetközi szervezeteinek a tevékenységébe. Közben ugyanúgy elmélyedt a latin-amerikai magyar emigráció sorsfordulóiban, mint Kánya Kálmán K.u.K. mexikói követi éveinek a dokumentumaiban. A Bécsben székelő spanyol követség jelentéseiből munkatársaival kiszemelgette és kötetben sajtó alá rendezte a magyar vonatkozásokat, mígnem 2006-ra instruktív munkát hozott létre a *magyar–spanyol kapcsolatok ezer évről*, amely hamarosan spanyol nyelven is megjelent. Módom volt a kötetet Ciudad Real egyetemén bemutatni, ahol élénk érdeklődést keltett; egy hozzászóló megjegyezte, hogy jó lenne, ha ilyen munka más országok viszonylatában is készülne, és a spanyol kutatók is bekapcsolódnának az elkészítésébe.

Nem habozott, hogy a kibogozás szándékával historiográfiai darázs-fészkekbe is belenyúljon. Többször is visszatért a híres „*fekete legenda*” kérdésére, tisztázandó, hogy valójában mekkora roncsolást okozott a spanyol hódítás és berendezkedés a tengerentúli birtokok demográfiai folyamataiban, társadalmában, kultúrájában, nyelvében, vallásaiban, miközben erről a fogalomról lefaragta a túlzásokat. 1981-ben megjelentetett *Vihar a Sierrában* című könyvében bemutatta: milyen alaposan kell vizsgálni a felszabadító háború előtti társadalmak jellegét a különböző közép- és dél-amerikai régiókban. A Tupac Amaru vezette XVIII. század végi felkelésben többek közt az ragadta meg, hogy ennek a mozgalomnak az élén az őslakos elit egy tagja állt. Tehát differenciáltan kell kezelni a prekolumbiánus múlt társadalmi elemeinek eltűnését és fönntmaradását, összefonódását a hódítók által kiépített új struktúrákkal. Később elmélyedt a szubkontinens országai furcsa, *egyszerre nemzeti és kontinentális közösségtudatának* vizsgálatába, hogy végül a globális szemléletű világrendszer- és dependencia-elméletek mérlegére tegye a szubkontinens kétszáz éves államjogilag független fejlődésének eredményeit.

Számomra nagy jelentőségű volt, hogy kezdeményezésére az általa vezetett doktori iskola állandó külső tagja lehettem. Kapcsolatot létesítettünk iskolája és a pécsi történeti doktoriskola között; hol én bukkantam föl opponensként, témavezetőként, szigorlatoztatóként, bírálóbizottsági elnökként vagy tagként az ő térfelén, hol ő, vagy valamelyik munkatársa vett részt

munkahelyi vitákban és más doktori cselekményekben nálunk. Időnként egyeztetjük álláspontunkat tartalmi kérdésekről vagy a hallgatónak nyújtható és nyújtható segítség módszereiről. „Az általunk gondozott értekezésekben egyetlen mondat se lehet, amelyet ne olvastunk volna el, de olyan sem, amelyet – úgymond segítségképpen – mi írtunk volna bele” – mondta. Tartottuk magunkat ahhoz, olykor csalódást okozva is, hogy az értekezésnek kész állapotban mennyi idővel a védés előtt kell a kezünkben lenni. A könyvespolcomon sorakoznak a keményfedelű, sőt könyvformájú szege-di és pécsi értekezések, amelyeket közös gyermekeinknek tekintettünk, és amelyek szerzői ma már sok esetben tiszteletben álló, nemzetközileg ismert kollégáink.

Nem esett a prezentizmus bűnébe, vagyis nem csempészett történeti elemzéseibe a jelenből visszavetített, netán politikai szándékokat hordozó megfontolásokat, viszont sok régebbi levezetése segítségünkre van mai problémák értelmezésében. *Megosztott Hispánia* című kötetében például a világbirodalom pireneusi „hátszaga” sajtós, a könyv megjelenésének az időszakába is átnyúló regionális belső feszültségeinek sok évszázados eredetét tárta föl, ennek okait, a kasztíliai centrum, és a sok tekintetben gyorsabban fejlődő perifériák ütközéseit. Engem az is megfogott, hogy nem hajlandó a felszínen mozogni: a szokványos bemutatásoktól eltérően például nem rekedt meg a látványosabb, sokak által elemzett katalán és baszk vonatkozásoknál, hanem kitért a keveset tárgyalt, holott érdekes gallego tudat kibontakozására is. Közben fél kézzel tudott tisztázni különböző, sokat vitatott, kapcsolódó történelmi dilemmákat. Szorgalmasan olvastuk és véleményyeztük egymás munkáit. Jeleztem neki például, hogy a XVII. századi spanyol válság kérdését (a spanyol történészeket is beleértve) számomra a legvilágosabban ő tudta ebben a könyvében megmagyarázni. „Igen? – válaszolt –, kár hogy ezt csak te vetted észre...”

Élete utolsó időszakában nagy munkával elmélyült egy fájdalmas történeti dilemma felszínre hozásának, a spanyol polgárháborúban a Köztársaság oldalán küzdött magyar önkéntesek nagy csoportja 1949 utáni üldözésének a megnyílt hazai és külföldi levéltárak dokumentumai alapján gazdagon föltárható históriájába. Kiszélesítette más kutatók és memorialisták kutatási eredményeit a Rajk-per korai, spanyolországi előzményeiről is, aprólékosan bemutatva ennek összes mozzanatait és fordulatait. Figyelmeztető ujjá engem is emlékeztet arra, hogy a brigadisták mai szemmel is legendás hőstette csak ennek a sötét hátsó udvarnak a maradéktalan kitakarításával együtt nyerheti el valódi jelentőségét. Többek közt éppen ennek a kapcsán ötlük szemünkbe a sajtós párhuzam a történetírás és a természettudomá-

nyok mai állapota és feladatai között. Az egyik ágon a tudósok alámerülnek a nano-méretű jelenségek vizsgálatába, miközben a másikon lázasan kutatják a tőlünk több tucat fényévre található – netán lakható – exobolygók világát. Csak a kettő együtt, valamint a mi bolygónknak a világegyetemben eddig unikálisnak látszó természeti/társadalmi valósága rajzolja föl azt a hatásmechanizmust, amelynek a keretében a Föld nevű bolygó lakói reálisan helyezhetik el a maguk tevékenységét, törekvéseit, mindenkori sikereit és kudarcait.

Harsányi Iván

Helyreigazítás

A KLIÓ 2017/2-es számában közölt, Mizsur Anita Kinga által ismertett Molnár Zsolt: Otománi kultúra Északnyugat Erdélyben – kerámia és fém-művesség című cikkbe sajnálatos tévedés folytán hiba csúszott. Az ismertett könyv és a recenzió nem az oszmán kultúráról, hanem az északnyugat erdélyi, Bihar megyei település, Otománi (magyarul Ottomány) községben feltárt bronzkori leletekről szól.

Az érintettektől és olvasóinktól szíves elnézést kérünk:

a szerkesztőség

E számunk szerzői

Barabás Gábor PhD tudományos munkatárs, PTE Történelmi Intézet

Baranyai Balázs PhD-hallgató, PTE

Bene Krisztián PhD egyetemi adjunktus, tanszékvezető, PTE Francia Tanszék

Bitskey István akadémikus, professor emeritus, DE

Czibula Katalin dr. habil. főiskolai docens, ELTE BTK Magyar Irodalom-
és Kultúratudományi Intézet

Demeter Gábor PhD tudományos munkatárs, MTA BTK TTI

Fodor Mihályné ny. főisk. adj., NYF; a KLIÓ szerkesztője, DE

Füreder Balázs PhD főiskolai docens, Kodolányi Gyula Főiskola, Székesfehérvár

Harsányi Iván professor-emeritus, PTE

Kurunczi Jenő PhD történész, Gyula

Lévai Csaba PhD habil. egyetemi docens, DE

Madarász Imre CSc habil. egyetemi docens, DE

Peterecz Zoltán PhD főiskolai docens, EKE

Takács Levente PhD habil. egyetemi docens, DE

Törő László Dávid PhD-hallgató, DE

Veres Tünde I. éves PhD-hallgató, DE

(*Rövidítések:* DE: Debreceni Egyetem; EKE: Eszterházy Károly Egyetem, Eger; ELTE BTK: Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar; MTA BTK TTI: Magyar Tudományos Akadémia Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet; NYF: Nyíregyházi Főiskola, ma NYE: Nyíregyházi Egyetem)

Felhívás

Kérjük szerzőinket, hogy négyévesnél régebbi anyagot ne válasszanak ki ismertetésre! Elvárjuk, hogy a recenziók szerzői mindenkor a szakma erkölcsi normáinak megfelelően dolgozzanak, és írásuk benyújtásával egyúttal vállaljanak felelősséget a hatályos szerzői jogszabályok megtartásáért! Másodközlésre, kérjük, ne küldjenek a KLIÓ-ba ismertetéseket! Várjuk korábbi és újabb szerzők ismertető írásait!

A KLIÓ Alapítvány kuratóriuma és a szerkesztőség